

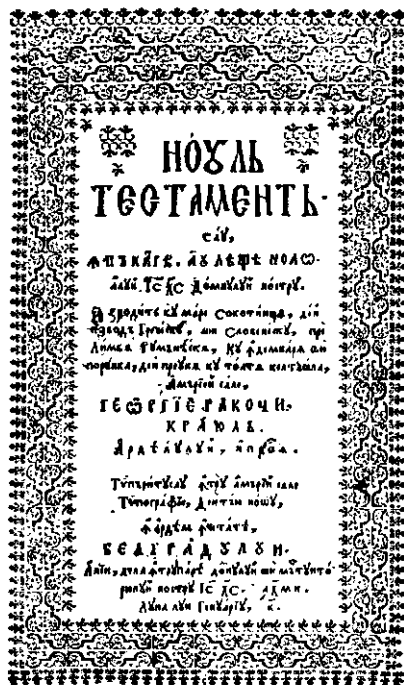
AZ ERDÉLYI MAGYAR TUDOMÁNYOSSÁG ÉS A KOLOZSVÁRI EGYETEM HATÁSA A ROMÁN TUDOMÁNYRA

A magyar-román szellemi érintkezések története kétségtelenül a középkor utolsó századaiba nyúlik vissza. Bármily nagy volt is az úr társadalmi és vallási szempontból az államalkotó, katolikus magyarság s a hazánk földjére a XII. század második fele óta beköltöző s balkáni életformákat hordozó ortodox románság között, e különbségek mégsem jelentettek leküzdhetetlen gátat a magyar közvetítéssel délkelet felé áradó nyugati művelődési hatások számára. A Kárpátokon túli vidékeken, Havaselvén és Moldvában a románság első politikai alakulatai a magyar királyi hatalom segítségével, az ottani régebbi magyar településekre támaszkodva kristályosodtak ki, a Kárpátok koszorúján belül pedig az előbb csak királyi, majd magánbirtokokon is elhelyezkedett románság lassanként eltávolodott eredeti patriarchális társadalmi formáitól s beilleszkedett a magyar rendi társadalom nyugati típusú kereteibe. A román betelepülés vezetői, a kenézek közül igen sokan — személyes hűségük vagy hadi erényeik jutalmául — magyar nemességet nyertek s így már a XIV. században kezdett kialakulni egy olyan román eredetű nemesi osztály, mely rendi kötelezettségei révén szoros érintkezésbe került Magyarország sajátosan magyar veretű latin kultúrájával s a humanizmusnak nálunk az Anjou-kortól kezdve fokozottabban megnyilatkozó szellemével. Ezek a kapcsolatok minden szomszédnép számára sokat jelentettek, de különösen fontosak voltak a románság, e nyugati nyelvtestvéreitől oly korán elszakadt neolatin nép számára, melynek sokáig csupán a magyar kultúra volt az egyetlen út az ősi törzset képviselő latin nyelv és a latin szellem felé. Egészen bizonyos ugyanis, hogy mihelyt magyar közvetítés folytán legalább egyes románok megtanultak latinul — nemcsak Erdélyben, de a kárpátalji vajdaságokban is, ahol szintén találunk némi latin nyelvű írásbeliséget — legalább e szellemi elit előtt felderenghetett, ködösen bár és bizonytalanul, a latinság és a románság összetartozása, vagyis a románok római eredetének homályos tudata.

szintén Gyulafehérvárt megjelent román Újszövetség is, amely gyönyörű miniatúr-jeivel Erdély magas könyvkultúrájának ékes bizonyítéka. A Kárpátokon túl ugyanekkor a könyvnyomtatás évtizedekre megszűnt; még a XVI. század elejének görög-szerb gyökerű kezdeményei is elsorvadtak.

Mindeme munkák azonban külső megjelenésükben még nem váltak el az ortodoxizmus világtól: valamennyit cirill betűkkel nyomtatták. Más művekben viszont a magyar hatás még az írásmódot is döntőleg befolyásolta. Már 1570-ben — talán éppen Kolozsvárt, Heltai nyomdájában — latinbetűs román énekeskönyv jelent meg *Szegedi Gergely* kálvinista énekei nyomán, s a következő században is *Agyagfalvi Sándor Gergely*, *id. Halics Mihály* és *Viski János*, magyar helyesírással készítettek egyre bővülő román protestáns énekeskönyveket *Gönczi György*, *Dávid Ferenc* és *Szenci Molnár Albert* énekei, illetve zsoltár fordításai nyomán. Magyar helyesírással jelent meg a XVII. század közepén több kiadásban a Heidelbergi Káté román fordítása is, melynek az a nevezetessége, hogy körülötte támadt az első román hitvita. Erdély magyar ihletésű protestáns hitélete és vallástudománya tehát nemcsak az erdélyi románság szellemi világát alakította át, hanem serkentőleg hatott a hagyományos formalizmusába merevedett ortodoxizmusra is, létrehozván ott egy olyan mozgalmat, amely — mutatis mutandis — az ellenreformációhoz hasonlatos.

A XVII. század második felében új jelenségek bukkannak fel. Ez az a kor, amikor a protestantizmus lendületének gyengülésével a magyar tudomány hatása már nem kizárólagosan vallásos színezetű. Az előbb gyulafehérvári, majd nagyenyedi Bethlen-kollégiumban (alighanem itt szerepelt először tantárgyként a román nyelv!), valamint a reformátusok kolozsvári intézetében egyre több román ifjú végzi tanulmányait s így Erdély románságának elég széles rétege jut belső érintkezésbe a magyar tudománnyal. A század közepén *Deodato*, szófiai katolikus püspök jelentése révén van adatunk arra is, hogy még a havaselvi bojárok fiai is az „erdélyi eretnekek“ iskoláiba jártak latinul tanulni. E kiváló misszionárius főpap világosan látta a Kárpátokon kívüli területek kulturális elmaradottságát és mélyen fájlalta, hogy a két dunai vajdaságban semmiféle olyan magasabbigényű tanintézet nincsen, amely az erdélyi kollégiumokkal versenyezhetne.

A gyulafehérvári román Újszövetség-fordítás, az ú. n. Rákóczi-biblia címlapja 1648

hagyott maga után : egy verses zoltárfordítást és Molnár Albert latin-magyar szótárának teljes román átültetését. Nagy kár, hogy e hatalmas munka, amely Mitrofan, délmoldvai ortodox püspök megbízásából készült, kéziratban maradt ; ha idejében megjelenik, nagy mértékben hozzájárulhatott volna a románság latin kultúrájának megalapozásához. Így is azonban annyit bizonyít, hogy a XVII. század végén a moldvai ortodox egyházban — bár az erősen orosz hatás alatt állott — akadtak olyan főpapok, akik a magyarországi latin művelődés jelentőségét felismerték.

A XVIII. század a protestáns befolyás teljes elhanyaglását jelenti. Ehelyett azonban új ösztönzéssel szolgál és közvetlenül a legújabb fejlődéshez vezet e korszaknak az ellenreformáció viharaiiban megerősödött katolikus tudománya. Már a XVII. században a románokkal szemben is érvényesült a jezsuiták missziós tevékenysége : nem egy román család katolikussá lett, különösen Krassó-Szörényben, ahol már a XV. században is folyt hasonló térítés. Ebben az időben számos szörényi származású román ifjú tanult a nagyszombati egyetemen, mint például *Ivul Gábor* és *Arborel István*. *Buitul György*, aki később Canisius katekizmusát románra fordította, a magyar jezsuiták közbenjárására már a római Collegium Germano-Hungaricumba is eljutott. Ismerjük azt a latin levelet, mellyel őt Csiky István, Erdély püspöke Borghese bíboros kegyeibe ajánlotta : „Praesentium latorem Georgium Buitum“ — írta Csiky — „Caransebesiensem, Transylvanum, quem ab incunabulis fere enutrivit et artibus liberalibus disciplina instituit, Illustrissimae et Reverendissimae Dominationi Vestrae quam maxime possum commendo“. Így jutott el az első erdélyi román, magyar támogatással, Rómába, s ezzel előfutárja lett a későbbi görög-katolikus erdélyi triász szintén Rómában tanuló tagjainak. E régi román származású jezsuitákkal kapcsolatban egyébként az is kiemelendő, hogy ők szívvel-lélekkel beleilleszkedtek a magyar katolicizmus tradícióba ; e vonatkozásban mi sem jellemzőbb, mint az a körülmény, hogy *Ivul Gábor* legrégebb műve Szent László magyar királyról, a bécsi magyar egyetemi hallgatók védőszentjéről mondott prédikációja (*Rex Thaumaturgus, Sive S. Ladislaus Rex Hungariae*. Bécs 1654).

Mikor 1690-ben megszűnt az önálló erdélyi fejedelemség, I. Lipót hamarosan módot talált arra, hogy Kolozsvárra visszahelyezze a jezsuitákat, akik itt újból megnyitották Báthory alapította katolikus egyetemüket. A jezsuiták ekkor működésükkel már tudatosan számítottak Erdély románságára is, ami annál inkább volt lehetséges, mert — amint ismeretes — 1700 körül éppen a jezsuiták biztatására az erdélyi románok egyrésze visszatért a katolikus egyházhoz, megvetvén alapját a görög-katolikus felekezetnek. E vallási únió művét volt hivatva tovább folytatni a katolikus nevelés, melynek, ismételjük, feltétlenül voltak nemzetiségi vonatkozásai is. Erre mutat többek közt az a körülmény, hogy a kolozsvári jezsuiták, kevéssel visszatérésük után, újra megjelentették *Buitul* román nyelvű, de katolikus szellemű katekizmusát, ami a románok közt folytatandó missziós munka leg-
elemibb eszközének számított. A jezsuita rend erdélyi tevékenysége tehát ekkor

tudatosan bekapcsolódott a XVII. századi szétszórt előzményekbe. Fáradozásának csakhamar sikere is mutatkozott: a kolozsvári jezsuita főiskolán elég jelentékeny számú román tanuló szerzett magasabb ismereteket s egyesek közülük ugyanott tanárok is lettek, mint *Dobra László*, aki oly sikerrel adta elő a poézis tudományát, hogy tanítványai tanáruk tiszteletére „*Oliva pacis*“ címen egész kis elégiagyűjteményt adtak ki latin versezeteikből. Ugyanakkor a többi jezsuita professzor is nagy mértékben hozzájárult az erdélyi tudomány fejlesztéséhez. Mind igyekeztek beleilleszkedni Erdély speciális tudománytörténeti adottságaiba s amikor például *Fasching Ferenc* 1725-ben kiadta „*Vetus Dacia*“ című művét, ezzel természetesen a Szamosközi kezdeményezte erdélyi archeológiai hagyományokba kapcsolódott. Sajátosan erdélyi hagyomány volt az is, hogy az előbbi kor szerzői az antik emlékekről szólva, szinte minden művükben megemlékeztek az antik világ élő leszármazottjairól, a románokról. A jezsuita írók, már csak missziós célkitűzéseik révén is, szintén gyakorta foglalkoztak a románokkal, s érdeklődésüket ügyesen tudták kamatoztatni: műveik számára sokszor előfizetőkül nyerték meg Erdély román nemeseit, akik sok esetben már az ő tanítványaik voltak. Már *Fasching* művére előfizetett egy „*Nobilis Transilvanus Valachus Szászsebesiensis*“ s ettől kezdve sűrűn találunk hasonló említéseket. S milyen változatos, színes volt az a latin nyelvű tudományos anyag, mely így a jezsuiták kolozsvári nyomdájából a románokhoz eljutott! Nemcsak vallásos művek szerepelnek e könyvek között, mint *Boross József* „*Religionis Rom. Cath. Fundamenta*“ című munkája, amelyre „*Alexander Bényei, Prænobilis Valachus de Magyar Bénye*“ fizetett elő, hanem találunk tanulmányt a lélekvándorlásról, — előfizetője „*Gabriel Simon, Nobilis Valachus Coronensis*“ — barokk udvarló írást a *Haller-grófokhoz*, melyet egy fogarasi román nemes szerzett meg, összefoglalást a kolozsvári jezsuita főiskola történetéről, dicsőítő iratot *Savoyai Jenő* tetteiről, egy elégia-gyűjteményt, egy trigonometriai traktátust, könyvet a hadi-építészetről („*Architecturae militaris tyrocinium*“, 1738), tanulmányt *Bouillon Gottfried* pályafutásáról (előfizetője: „*Nicolaus Dragosi Valachus Thordensis è comitatu eodem*“), egy jogi kézikönyvet („*Manuale jurisperitorum Ungariae*“, 1751) és igen sok más munkát. Időnként a jezsuiták egy-egy román tanítványa is tollat ragadott, mint az a *Dállyai Péter*, aki 1738-ban *Szalézi Szent Ferencről* írt kegyes életrajzot. Igen valószínű még, hogy a kolozsvári jezsuiták hívhatták fel a románok figyelmét *Anonymus* krónikájára, amely 1747-ben — tehát egy évvel *Schwandtner* híres bécsi kiadása után — már a jezsuiták kolozsvári nyomdájában is megjelent új kiadásban. Mindez eléggé bizonyítja, hogy a XVIII. század első felében a kolozsvári jezsuiták magyar szellemű főiskolája révén eljutott az erdélyi románokhoz sok olyan tudományág, amelynek a kárpátaljai vajdaságokban akkor még híre-hamva se volt. Ha meggondoljuk, mily formalisztikus és mennyire csak ógöiög nyelvtani finomságokra szorítózkodó volt e korban a bukaresti és jászvásári (iași-i) „akadémia“ tanításmenete — amelyben a román nemzeti tudományok semmiféle alakban szóhoz nem jutottak — akkor még inkább szemünkbe tűnik ennek az erdélyi

barokk humanizmusnak úttörő jelentősége. Az erdélyi magyar és szász humanisták, akik elfogulatlan érdeklődéssel fordultak földjük „római maradványai“ felé, feltétlenül többen törődtek a románság nyelvének és multjának az akkori tudományos igényekhez szabott megismeréséért, mint a vajdaságokban összeverődött s a műveletlen román népet rendszerint mélyen lenéző görög tanárok.

Ugyanekkor a kolozsvári egyetemről függetlenül is Erdély magyar és szász tudósai nagy hatást gyakoroltak a Kárpátokon túli román szellemi életre. A magyar kultúra magasabbrendűségét ekkor Moldvában és Havaselvén a gyakran magas műveltségű görög fejedelmek és görög-román környezetük fenntartás nélkül elismerték. *Mavrokordat Miklós* ifj. Köleséri Sámuelnek ajánlotta saját görögnyelvű Cicero-átdolgozását (*De officiis*), amelyet gyulafehérvári tartózkodása alatt készített. Kevéssel utóbb ugyanazon családnak egy másik sarja, *Mavrokordat Konstantin* magyar jezsuitákkal akarta megírni a románok első humanista szellemű nagy történetét (egy fiatal jezsuita, *gróf Péterffy Károly* e mű tervezetét el is készítette) s később *Saul*, egy nagyműveltségű moldvai főúr, élénk francia-nyelvű levelezést folytatott román történeti kérdésekről *Cornidesszel*, *Felmerrel* és más erdélyi s magyarországi tudósokkal. Nagy becsben állott a Kárpátokon túl a magyar orvostudomány: román tudósok is elismerik, hogy *Molnár Ádám*, *Máday Sámuel* s később *Boltos György* Havaselve és Moldva legtekintélyesebb orvosai közé tartoztak.

Hogy a jezsuiták kultúrmissziója s általában a XVIII. századi katolikus műveltség kisugárzása nem mult el nyomtalanul, azt legjobban az ú. n. „erdélyi iskola“, az első komoly román tudományos próbálkozás története igazolja. Az erdélyi iskola tagjai, mint tudjuk, görögkatolikus papok voltak, akiknek Mária Terézia bőkezű támogatása folytán alkalmuk nyílt eljutni Nagyszombat, Bécs, Róma főiskoláira s akik ott szerzett széleskörű műveltségükre támaszkodva, megpróbálták elmaradt népüket végre európai színvonalra emelni. Mindenek előtt a latin mult legfontosabb emléket, a román nyelvet akarták kiművelni, szótárt és nyelvtant szerkesztettek s ugyanakkor, politikai célok által vezetve, hatalmas tudományos anyaggyűjtésbe kezdtek, hogy történeti érvekkel próbáljanak segíteni a „negyedik nemzetként“ el nem ismert románság közjogi helyzetén. E törekvésekből fakadt a híres „*Supplex Libellus Valachorum*“, melyet valószínűleg ugyanaz a *Sinkai György* írt, akitől az „erdélyi iskola“ legfontosabb terméke, „*Az összes románok krónikája*“ (*Hronica Românilor*) származik.

Milyen forrásokból merített Sinkai? Maguk a románok mindig azt hirdették, hogy Sinkai fő ihletői római benyomásai és legfontosabb forrásai római levéltári kutatásai voltak. Ma már tudjuk, hogy Sinkai ennél sokkal többen köszönhetett annak a magyar kultúrlétkörnek, melyben egész élete lefolyt. Latinul Marosvásárhelyen kezdett tanulni, később a kolozsvári jezsuiták növendéke lett, Bécsben találkozott *Benkő Józseffel*, a híres erdélyi történésszel s utóbb szoros összeköttetésbe került *Cornides Dániellel*, a régi magyar okleveles anyag egyik legelső módszeres gyűjtőjével. *Cornides* úgyszólván az egész régi és új magyar

történetírással megismer-
tette Sinkait, s mikor a
román tudós, mint a bu-
dai egyetemi nyomdakor-
rektora, Pest-Budán dol-
gozhatott, az Egyetemi
Könyvtárban és gróf
Széchenyi Ferenc akkor-
tájt megnyílt könyvtárá-
ban végzett kutatásai ma-
gyar eredetű dokumen-
tációját nagy mértékben
gyarapították és elmélyi-
tették. Ilyen légkörben
született meg a Hronica,
melynek tekintélyes ré-
szét Sinkai, saját nyelv-
testvéreitől szinte kita-
gadva, egykori tanítvá-
nyainak, a Vass-grófkok-
nakabaujmegeyi birtokán
írta meg. Kolozsvári von-
atkozásban érdekes
tény, hogy Sinkai igen
sok adatot és ösztönzést
merített ama jezsuita szer-
zők munkáiból, akik egy-
kor Kolozsvárt tanárai
lehettek s kiknek művei
mind Erdély fővárosában
jelentek meg. Gyakran hivatkozik *Fasching*, *Fridvalszky*,
Ilia András és más jezsuita szerzők munkáira, melyeket talán még egykor
kolozsvári tanulóévei alatt ismert meg, s egyenesen a magyar jezsuitáktól veszi
át még a „dákorumán“ kifejezést is, amely azóta a román irredentizmus jel-
szava lett. A hungarocentrikus forrásanyagú Sinkai tehát a XVIII. századi magyar
történetírás egyenes folytatójának tekinthető, bár természetesen műve szellemben
már az akkori román érdekekhez alkalmazkodik.

Ugyancsak sokat köszönhettek a magyar tudomány hatásának az „erdélyi
iskola“ többi tagjai is: *Micu-Klein Sámuel* szótárírói tevékenységében *Pápai*
Párizt követte s egyik kéziratosszótárának magyar részét *Virág Benedek* állította
össze. A kor magyar tudományosságára támaszkodott történeti művében *Major*
Péter is, aki, mint előbb Sinkai, szintén a budai nyomda korrektora volt s itt óhaj-
totta megjelentetni a román nyelv első nagy szótárát is, a „Lexicon Budense“-t,

maşii soiept, cta đn conctose asl Mixaiş Bods, cã toie nre noşial, kacł zinea cã mal nre
spet de noşial nop nepi roşl soiepit, namş Pald Kãzveşpa aş ctađ đn conţps vãşpov
soieptop mi aş cõşţpır nre Mixaiş Bods, cã na fakã zãşpãl aveia, çl mal sine cã ce
cãşpãdiacsã, cãl nãkã noşial, nentps kã đn Mozdova đnãz sine x'ãş cãşpır (đn anãş
1600), mi de avl đãşioşte đnãz ao nopre aşen cõşpãlã. Pãđã Kãzveşpa, aşceta epã çel
mal de cõşpãte đntpe soiepit, mi nreã vorãt; nentps kã moşenio mal a tpeis napre đin
Bãlzãşia, mi aş cõct đin cãmãlia Bãzşedilop, kãşen cãmãlie o nreã cãşpãşl mi nreã
napre đn Bãlzãşia, đieã mi nãşpõşce; nentps kã kãşicice đn Ardeãş ne nreã nreã
kãnd epã Creenã Bãşopri Bõenod Ardeãşşãşl, mi' cõşcõce cãşpõşprie ao macş. Bãş Mixai-
şea, kãnd c'ãş omopãş đin nopşnã şãl Gõoprie Bãşta (đn anãş 1601) aşceti aş nãşpõ-
şpãcır kã Mixaiş Bods aş epãş cã teio nre noşial Ardeãşenegđ. Çl eş đãc'mi na novit
epede kã Mixaiş Bods ap ei epãş cã omopãre nre, roşl noşial, çl sine nre aveia, decupe
kãşil aşen nreãşc; nentps kã maşl đntpe noşial đin Ardeãş epã çel mal đin zãşpõş-
cõşpnit al şãl, mi amã aşceta c'ãş icodõđ, nãşal đin epã nãşcãşl mi a şepł Pomzã-
şop, kãşen epã nãşã cãşãl o cãmşşş Pomzãşl çel đntpe đntpã, Teotus Religio potãş
şudere mşlorom! Amã ne şpõşcõck nãşcemi nre pãşpãpente!

Èpe avropil, nre kãşil i-ãşã şcõc eş ao anãş aşceta, mi kãşil tokmã ne nreã nreã a-
şcetaş tpeia mi cãşie, de i'ãş ei çerpãş mi çerpãş nreã aşcetaş Enre"), na c'ãş ei
ãimr de şpõşcãlie neotepãşlop, çl ap ei cãşie icõpõl, ne şõşcãl decõşndãte.

¹⁾ Anonymus Latinus apud Hevenesi Mas. tom. 68. p. 239—244. ²⁾ Calvinus in opere Chronico ad h. an. ³⁾ Bucholcerus p. 760. seq. ⁴⁾ Bristius. l. c. ⁵⁾ Istvanfi Lib. 31. p. 737. seqq. ⁶⁾ Spontoni Lib. 5. ⁷⁾ Petrus de Reva Centaria 6. ⁸⁾ Bulengerus Lib. 10. p. 323. seq. ⁹⁾ Ioannes Palatinus in Aquila Austriaca Lib. 47 cap. 2. ¹⁰⁾ Ditowig Lib. 10. p. 455. seq. ¹¹⁾ Doghian Partic. 8. p. 743. ¹²⁾ Paulus Pincius ad h. a. ¹³⁾ Spondanus ad ann. 1599. No. 2. ¹⁴⁾ Samuel Grouzki ad h. an. ¹⁵⁾ Kemeny Ionas a "naga cãieşen p. 42. ¹⁶⁾ Miko Ferentz in Ms. ad h. a. ¹⁷⁾ Borus Pal a Magyar Kronikában ad h. a. ¹⁸⁾ Anonymus Carolinensis in Ms. p. 45. ¹⁹⁾ Szandi Ionos apud Anonymum Carolinensem p. 64. ²⁰⁾ Anonymus Carolinensis in Ms. p. 67. ²¹⁾ Miko Ferentz l. c. ²²⁾ Diplomas Principis Michaelis, quo 28 Novembris 1699 confirmavit articulos Diœcesales Transylvanicos. ²³⁾ Anonymus Carolinensis p. 77. ²⁴⁾ Idem Anonymus p. 67. ²⁵⁾ Enyedi Pál apud Anonymum Carolinensem p. 2. ²⁶⁾ Anonymus Carolinensis p. 25. ²⁷⁾ Idem Anonymus Carolin. p. 74. ²⁸⁾ Engel in Hist. Valachiae Part. I. p. 255.

A nãşã 1600. Mixaiş Bods đãnt ve aş cõşpõşit cõimãş đin Bãlzãşpãđ, zãm c'ãş epã-
şpãş ve anãş tpeket, mi mi'ãş amezãş cõmie de isãşnã, aş đãşşpõşpãş nre đãşpõşpãş Pã-
đõşã II decupe toãte kãşte nãşpõşce đn Ardeãş, mi đãşş đãm cãşie Pterps de Põşã '):
„Aş çerpãş kã nentps kredinõşprie mi cãşpãşnãş aşcetaş cã i ce đen şãl mi cõşãşl cãş
(şãl Petrãşniko) Ardeãşãş de monie đntpẽşş kã Opãdea mãşp, Űşcãşãl. Bãiş mãşp,
mi çelãşãşte nãşpõşl aşc đntpãşie; adõşã, kã toãte zãşpãşie mi zãşcãşã, kãşp ao aşcãşcõ
Cãmşşnd Bãşopri de şãl đãşpõşpãşã.. cã şe nãşã mi eã; a tpeis, kã çl i ce cãşpõşcãşã,
kã de i c'ãş đõşşmãşã, cã kãđã şã potie, đã şã pãşcãmãşpãş đãşpõşpãşl, mi de c'ãş a-
şãşpãş đin Ardeãş, cã i ce nãşpõş 100,000 de zãşpãş. Aşcetaş de şe na nãşmã đm-

*Sinkai György krónikájának egyik lapja
A jegyzetben jól láthatók a magyar források, melyeket
Sinkai gyakran magyar nyelven említett*

mely azonban csak Major halála után, 1825-ben látott napvilágot. Pest-Buda egyébként éppen Sinkai és Major idejében egyrészt a budai egyetem román hallgatói, másrészt az egyetemi nyomda román kiadványai által valósággal a román szellemi élet központjává emelkedett: a Kárpátokon túli bojárok is itt, Magyarország fővárosában nyomtatták ki közhasznú vagy szépirodalmi műveiket, mivel a Kárpátokon túl az egyházi kézben levő nyomdák kizárólag csak vallásos és jogi műveket adhattak ki. Természetesen a budai nyomda felé tekintett Erdély románsága is: mikor a XVIII. század vége felé a jozefinista korszak egységes tankönyveket óhajtott kibocsátani, e könyvek román fordításai is jórészt Budán jelentek meg. Itt szándékozott kiadni hivatalos megbízásból készült átdolgozásait *Magyar Simon* nagyváradi gör. kat. kanonok is, akinek ABC-könyve arról nevezetes, hogy *Révai Miklós* magyar fordítását követi. Magyar Simon írta egyébként a románok első német nyelvtanát is, de nem a *Felbiger*-féle eredeti, hanem annak magyar átdolgozása nyomán. E két, sajnos kéziratban maradt munkában teljes román nyelvtani terminológiát találunk, amelynek számos kifejezése közvetlenül az egykorú magyar elnevezésekből származik.

Ezalatt azonban Kolozsvár jelentősége sem halványult el. A jezsuita rend eltörlése után Mária Terézia hamarosan biztosította a felsőoktatás erdélyi folytonosságát s már 1775-ben megnyitotta a jogi kart, melyhez csakhamar a bölcsészeti és sebészeti kar csatlakozott. Az új főiskola szellemi vezérei a piaristák lettek, s intézetük épp oly üdvös hatást gyakorolt a románságra, mint előbb a jezsuitáké: itt működött, mint a szemészet első kolozsvári tanára, Müllersheimi *Molnár (Piuarium) János*, aki az első doktori címmel bíró román orvos volt s akinek „*Paracnesis*“ című megnyitó előadása (1791) az első román orvosi munka.

A kegyesrendiek tovább táplálták az erdélyi jezsuita történetírók hagyományait is. Kolozsvárról került ki az erdélyi román-latin kontinuitás első magyar cáfólója, *Bolla Márton*, aki már 1791-ben, tehát a „*Supplex Libellus*“ megjelenésének évében, megírta „*Dissertatio de Valachis*“ című vitairatát. Bolla történeti előadásait feltétlenül hallgatták román növendékek is, köztük talán éppen *Lázár György*, akiről alább részletesen megemlékezünk.

Lehetetlen felsorolnunk a piaristák összes jelentős román növendékeit. Kiváló egyházi vezérférjak kerültek ki tanítványaik közül, mint *Moga László*, a későbbi görögkatolikus püspök, aki a kolozsvári román diákok bőkezű mecénása lett, *Racoce Tivadar*, aki 1817-ben Bukovinában az első román irodalmi olvasókönyvet adta ki s *Leményi János*, aki utóbb mint balázsfalvi érsek nagy mértékben elősegítette az erdélyi románság műveltebb rétegeinek gyors elmagyarosodását. Valamennyiöknél fontosabb azonban *Lázár (Lazár) György*, aki szintén a piaristák növendéke volt 1799-től 1805-ig. A bölcsészeti kar előadásait hallgatta; különösen fizikával, földméréssel, történelemmel és ásványtannal foglalkozott, tehát ha természettudományi beállítottsággal is, de valósággal enciklopédikus ismereteket szerzett. Később Bécsben, ahol teológiai tanulmányokat folytatott, annyira a felvilágosodás eszméinek hatása alá került, hogy Erdélybe visszatérve egyházi

feljebbvalói bizalmatlansága miatt kénytelen volt Havaselvére kivándorolni. Lázár útja határhő a román szellemtörténetben: Bukarestbe érve csakhamar megnyitotta az első románnyelvű tanintézetet, mely a fanarióta kor kizárólag görögnyelvű iskolái után valóságos megváltás volt a hazafias gondolkodású románok számára. S ami számunkra fontos, Lázár bukaresti intézetét teljesen a kolozsvári piarista főiskola mintájára szervezte meg. Elegendő tanszemélyzet híján meg kellett ugyan elégednie a magyar rendszer szerény utánezatával, így is azonban mindenben a »Norma Regia« utasításaihoz igazodott. Intézetének alsó fokozata a magyarországi ú. n. „triviális“ iskolák mintájára alakult meg, a középső tagozat a Grammatices és a Humanitates összevonásából keletkezett s végül kilátásba volt helyezve a magasabb fokú filozófiai, jogi és teológiai stúdiumok megindítása is. Bár mindezen tantárgyak és tagozatok számára Lázár jórészt erdélyi származású tanszemélyzete alig volt elegendő, a haladó szellemű román fiatalság mégis seregestül tódult iskolájába s már az első év is szép eredménnyel zárult. *Erdélyi Vazul*, a latin és francia nyelv tanára tanítványaival Molièret játszattott — talán éppen a magyarországi szerzetesi iskolák Molière-előadásainak hatására — s itt, Lázár körében csirázott ki az első román filozófiai vita is: Erdélyi, aki szívvel-lélekkel Condillac és a francia enciklopédisták híve volt, éles ellentétbe került Lázár kantianus magatartásával. Megállapíthatjuk tehát, hogy a filozófiai érdeklődés első csirái is a magyar művelődés hatása alatt jelentkeztek a románoknál.

Hasonló megállapításokat tehetünk a másik román tartománnyal, Moldvával kapcsolatban is. Ismeretes, hogy Moldva közoktatásügyének újjászervezője, *Asachi György*, 1820-ban Erdélybe jött s onnan Erdély kormányzójának engedélyével több magyar főiskolákon végzett román tanárt vitt ki a jászvásári akadémia tanszékeire. Így került át Moldvába *Mánfi János*, aki odakünn a latin nyelv és irodalom tanára lett, *Pop Vazul*, a kolozsvári és bécsi végzettségű neves orvos és latin poeta, aki a román nyelv latin származásáról tartott előadásokat, *Fabian-Bobb Vazul*, matematikus és mások. Ugyancsak Asachi biztatására ment ki később Moldvába a délmagyarországi születésű *Murgu Eutimiusz*, aki előbb a szegedi piaristáknál tanult, Dugonics tanártársainál, majd a pesti egyetemen végzett jogi tanulmányokat s itt — már mint jászvásári tanár — jogi doktorátust is szerzett. Murgu működésére a legmélyebb hatást magyar filozófia-tanára, *Imre János* gyakorolta. Imre, Kant és Krug tanainak népszerűsítője, az első között sürgette Magyarországon a bölceletnek magyar nyelven való előadását s az ő példáját követte Murgu, amikor Jászvásáron a filozófiát szintén nemzeti nyelven, románul adta elő. „A sötét Moldvában egyszerre megjelent a legfenségesebb tudomány“ — írja egy kortárs Murgu előadásairól, melyeknek anyagával és forrásaival újabban *Bogdan-Duică György*, a magyar-román kapcsolatok legjobb román szakértője foglalkozott. Ő bizonyította be, hogy Murgu előadásainak vezérfonala Imre Jánosnak épp akkortájt megjelent könyve volt: „Amicum foedus rationis cum experientia“ (Pest, 1830). Imre nyomán adta elő Murgu a logikát is, s oly sikerrel, hogy tanítványai közé toborozta Moldva nemes ifjúságá-

nak színe-javát, többek közt azt a *Gusti Demetert* — a jelenlegi kiváló román szociológus egyik őst, — aki később, 1846-ban lelkes ódát írt Liszt Ferenchez. E filozófiai előadások azonban három év múlva sajnálatos módon félbeszakadtak; amint Lázárt erdélyi felettesei „túl tanultnak tartották ahhoz, hogy püspök lehessen“, úgy most Murgut is elűzte Jászvásárból a fejedelem s görög-orosz tanácsadóinak rövidlátása és rosszakarata. A maradi és kapzsi bojárok kivételes helyzetüket féltették a humanizmus és a felvilágosodás eszméitől.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy e korban a Kárpátokon túl a magyar gyökerű európai kultúrát nemcsak románok terjesztették, hanem szászok és magyarok is, mint *Flechtenmacher Keresztély*, a kiváló jogtudós, a moldvai törvénykönyv megalkotója, aki dicsőítő verset írt a Széchenyiekről s *Viola József*, Sturdza fejedelem udvari orvosa, akit Gegő Elek, a kiváló csángó kutató ajánlására a Magyar Tudományos Akadémia is levelező tagjai közé választott.

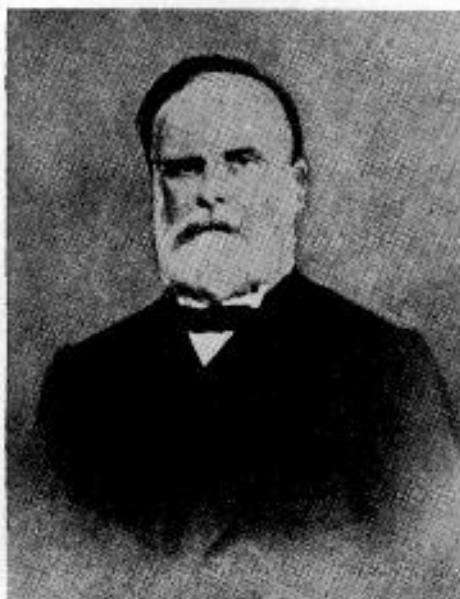
Lázár, Murgu és társaik csak úttörők voltak ama hatalmas exodus kezdetén, melynek révén Erdélynek magyar iskolákban nevelkedett román fiatalága e magasabb műveltség áldásaiban kárpátalji testvéreit is részesíteni igyekezett. Az ő nyomukba lépett a szatmári származású *Bărnețiu Simon*, aki egész latinus műveltségét és filozófiai érdeklődését a nagykárolyi piaristák gimnáziumában szerezte s aki a nagy német filozófusokat is magyar követőik nyomán ismerte meg. Fontos szerep várt a kolozsvári jogakadémián s a filozófiai karon végzett ifjakra is: innen került ki *Laurian Treboniu Sándor*, a latinus irány egyik vezéregyénisége, *Papiu-Iliarianu Sándor*, Moldva modern közoktatásügyének megteremtője, *Pumnul Aron*, Eminescu későbbi tanára, az első nagy román irodalomtörténeti összefoglalás szerzője, *Hodos József*, aki később Pádovában szerzett jogi doktorátust és annyi más. E nemzedék legtöbb tagja később — elsősorban az 1848-i események következtében — Magyarországról távozni kényszerült, de magával vitte román nemzeti szempontból oly fontos latin tudását és európai kultúráját. Bármily mostoha körülmények fogadták is Havaselvén és Moldvában ezeket a tanult erdélyi románokat, akiknek a megnemértéssel és a rosszakarattal odalenn kemény harcot kellett vívniuk, magasabb művelődések mégis valósággal egyeduralkodóvá lett a Kárpátokon túl. Bár ekkor már moldvai és havaselvi ifjak is eljutottak külföldi

Viola József
1770—1849

egyetemekre, különösen Párizsba, mégis még a 60-as években is erdélyi tudósok vetették meg alapját előbb a jászvásári, majd a moldvai egyetemnek. A jászvásári egyetem első rektora maga Bărnuțiu lett, Bukarestben pedig Laurian Sándor közel 20 éven át volt a bölcsészeti kar dékánja. Erdélyi magyar képzettségű román tanárok alkották mindkét egyetem tanári karának magvát s még jóval később, a 80-as években is a bukaresti egyetem legkiválóbb professzora *Babeș Viktor* lett, aki előbb Budapesten működött s magyar állami támogatással volt külföldön Pasteur és Virchow tanítványa, hogy azután a román bakteriológia megalapítója legyen. Az erdélyi románok kultúrfölnyére legjobban talán mégis az a tény mutat, hogy az ő nevükhöz fűződik a Román Akadémia megalapítása is. Igaza volt *Moldován Gergelynek*, amikor így írt az *Ungaria I.* kötetében: „Cipariu, Barițiu, Laurian, Hodoș, Mocsonyi, Papiu-Ilarianu és sok más férfiú nélkül a bukaresti Akadémia meg sem alakulhatott volna.“

Pedig tagadhatatlan, hogy az Erdélyből kivándoroltak művelődésük magyar gyökereitől sohasem szakadtak el. Amikor Laurian 1840-ben megírta „*Tentamen criticum*“ című művének történeti bevezetését, amelyben a román nyelv latin eredetét bizonyította, érveit elsősorban a régi magyar humanisták írásából merítette s amikor később megindította Papiu-Ilariannal együtt a román vonatkozású okleveles anyag rendszeres közlését, e munkában is elsősorban magyar történeti kútfőkre támaszkodott. Laurian vitte át egyébként a Kárpátokon túlra Sinkai nagy művének kéziratát, amely — miután első része Budán már

Laurian Tr. Sándor
1810—1881

Pumnul Aron
1818—1866

1811-ben napvilágot látott — Jászvásáron jelent meg teljes kiadásban. Laurian tehát mindvégig a magyar történetírásból merített s az ő közvetítésével jutott el a magyar munkák ismerete a román nemzeti történetiszemlélet kialakítóihoz, *Bălcescuhoz* és *Odobescuhoz*.

Ilyen előzmények, a magyar kultúra sugárzóerejének ennyi kétségtelen eredménye után nyílt meg 1872-ben a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem, melynek célja természetesen többek közt az is volt, hogy magyar szellemű főiskolai képzést nyújtson Erdély nemzetiségeinek.

Biztató előjelnek látszott, hogy már az első tanévben Kolozsvár kedvezően tudta ellensúlyozni a bécsi egyetem vonzóerejét, ami annál nagyobb fontossággal bírt, mert Bécs akkor valósággal találkozóhelye volt az összes románlakta vidékek ifjú nemzedékeinek. Erdélyi, bukovinai, havaselvi és moldvai diákok szőtték ábrándos politikai terveiket a császárvárosban, s e diákélet az északmoldvai *Eminescu* és az aradkörnyéki *Slavici János* Bécsben kibontakozó barátsága folytán már irodalmi jelentőségre is emelkedett. Mindazonáltal Kolozsvárra már 1872-ben éppen annyi erdélyi román ifjú iratkozott be, mint amennyi Bécsben tanult s ez a szám a következő évek folyamán rohamosan növekedett.

Már a fejlődés első évtizedében kitetszett, hogy Erdély román ifjúsága elsősorban a szabad pályák felé orientálódott. Különösen a jogi és az orvosi karon voltak román hallgatók nagyobb számmal. Nem mintha nemzetiségi származásuk miatt bármely hátrány fenyegette volna őket akkor, ha például tanári pályára lépnek, hanem főleg azért, mert mint orvosok és ügyvédek jobban ragaszkodhattak népükhöz s nagyobb missziós tevékenységet fejthettek ki nemcsak kulturális és szociális, de sokszor politikai téren is.

A jogi karon a román hallgatók számaránya gyorsan nőtt: kezdetben 6% körül mozgott, de az első három évtized végére már közel 15%-ra emelkedett. Az 1904—1905. tanévben, amely a kolozsvári egyetem legnépesebb korszakába esik, 1564 joghallgató közül 206 volt román. Igen jelentős szám ez, különösen, ha figyelembe vesszük a Kárpátokon túli román egyetemi ifjúság állapotát is. E ponton természetesen Kolozsvárt nem szabad Bukaresthez hasonlítani, hiszen Kolozsvár Magyarország második egyeteme volt, Bukarest pedig Románia első egyeteme. Viszonyításunk csak akkor lesz igazságos, ha a mi második egyetemünkkel a románok második egyetemének, a jászvásárinak adatait vetjük össze. E feladat könnyen elvégezhető, mert Szádeczky Gyula 1908-ban érdekes statisztikai képben tüntette fel a kolozsvári egyetem helyzetét a nemzetközi egyetemi életben. Összeállításából kitűnik, hogy a kolozsvári egyetem összes hallgatóinak száma az 1906—1907. tanév I. felében 2242 volt, míg a jászvásári egyetemet csak 908 diák látogatta. A kolozsvári jogi karon 1647 hallgató volt, viszont Jászvásár ugyanakkor csak 344 jogásszal dicsekedhetett. E számarányok tükrében a 900-as évek kolozsvári román joghallgatóinak aránya igen jelentősnek tűnik fel s egyszerűsmind statisztikailag általában véve is kedvező képet kapunk a kolozsvári egyetemre vonatkozólag, mely látogatottság szempontjából Torino, Lyon, Lemberg, Bor-

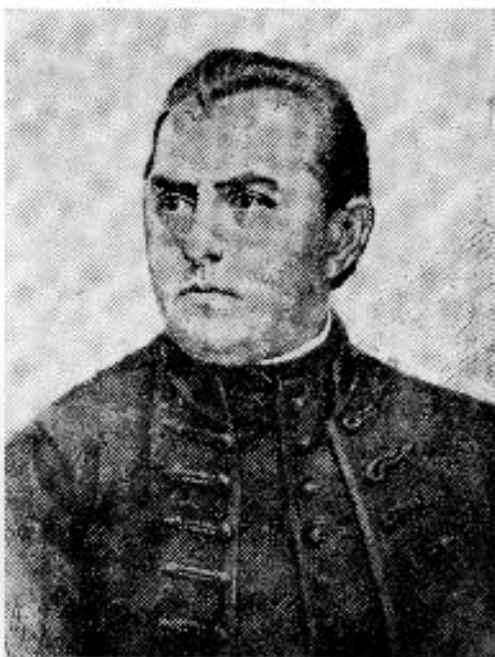
deaux, Bonn és Toulouse egyetemeihez hasonló színvonalon állott.

Érdekes megjegyeznünk azt is, hogy később, amikor a háborús évek alatt az egyetemi hallgatók számában rohamos apadás állott be, a román-ság számaránya nem csökkent lényegesen. 1913—1914-ben a joghallgatók száma egyszerre 1175-ről 552-re fogyatkozott, de a románságé csak 165-ről 65-re, ami arányos csökkenésnek nevezhető. Megállapítható tehát, hogy Erdély jogi műveltségének alapját nemzetiségi vonatkozásban is 1918-ig Kolozsvár magyar egyeteme vetette meg. E hatás annál fontosabb, mert bizonyos körülmények folytán, amelyekre még visszatérünk, e jogi téren megnyilvánuló magyar befolyás még a román megszállás ideje alatt is tovább folytatódtott.

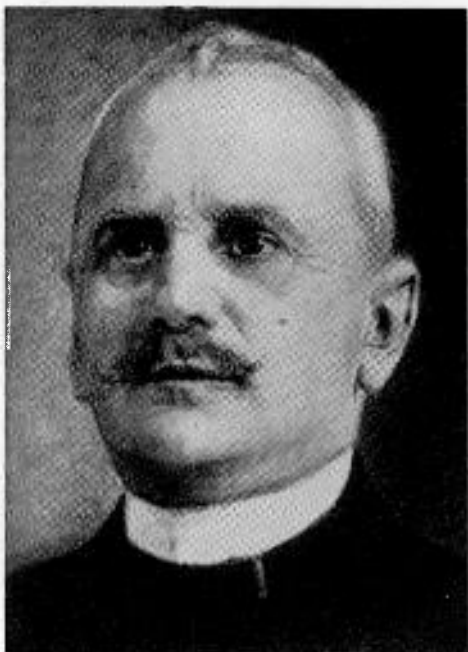
Román nemzetiségű hallgatókat elég nagy számban találunk az orvosi karon is, ahol a románság számaránya az első három évtized alatt 10%-ról 24%-ra emelkedett. Merő kitalálás tehát a román propagandának az az állítása, mintha Erdély román fiatalága idegenkedett volna a kolozsvári magyar egyetemről. Az abszolút számok sem érdektelenek: 1912—1913-ban például 481 kolozsvári orvostanhallgató közül 93 volt román származású.

Számarány szerint csekélyebb érdeklődést tapasztalunk a tanárképzésre hivatott bölcsészeti és természettudományi karon, ahol az egyetem legnépesebb korszakában, az 1905—1906. tanévben is csak mintegy 18 román származású hallgatót találunk. Az efféle adatokra alapította a román hírverés azt az állítást, hogy Kolozsvár magyar egyeteme filológiai vonatkozásban nem tartotta eléggé számon Erdély nemzetiségeinek szellemi szükségleteit.

Cáfolatul mindenekelőtt arra a tényre kell hivatkoznunk, hogy a kolozsvári magyar egyetemen 1872-től, tehát alapítása évétől a román nyelvnek és irodalomnak rendes tanszéke volt. E tanszéket 14 éven át *Szilasy Gergely* töltötte be, tehát egy olyan erdélyi román, aki semmiben sem távolodott el népe politikai eszményeitől. Szilasy teológiát végzett, foglalkozott a sémi nyelvekkel s tagadhatatlan, hogy az általános nyelvészet terén is némi jártassággal rendelkezett. Mint román nyelvész, az „erdélyi iskola“ s különösen annak követői, Cipariu és Laurian szellemében erős nemzeti érzéssel domborította ki a román nyelv

Szilasy Gergely
1836—1897

Moldován Gergely
1845—1930

latin jellegét és racionalista csökönységgel hitt abban, hogy a román nyelv kiművelésének egyetlen lehető útja az írott nyelvhasználatnak minél teljesebb visszalatinosítása. Ezért a célért küzdött a szebeni „Observatoriul“ hasábjain, ahol maró gúnnyal támadta ama Kárpátokon túli nyelvészeket, akik Bukarest vagy Jászvásár külvárosainak elkorcsosult idiómájából akartak nemzeti nyelvet teremteni, s ugyanezen elveket fejtette ki „A román nyelv újjászületése“ (Kolozsvár, 1879) című tanulmányában is. Magyar egyetemi tanári minősége nem gátolta abban, hogy népe nyelvét „Traján eleven oszlopának“ nevezze, s egyben „a római civilizáció védőbástyájának a barbár ázsiai népek(!) betörésével szemben“. Törhetetlenül hitt az erdélyi kontinuitásban — bár mellette egyetlen új érvet sem hozott fel — s

minden igyekezetével azon volt, hogy e tanokat a kolozsvári román egyetemi ifjúságban is meggyökereztesse. Maga köré gyűjtötte nemcsak a bölcsészeti kar, de az egész egyetem román diákságát a „Iulia“ egyesületbe, melynek célja az volt, hogy a magyarok által legyőzött Gelou vezér alakjából teremtsen román nemzeti szimbólumot . . . Szilasy az ifjúságra bizonyos hatást kétségtelenül gyakorolt; az ő biztatására fordította le Coşbuc György, a későbbi kiváló román költő, aki akkor Kolozsvárt jogot hallgatott, Opitz Mártonnak a zalatnai román-ságról írott híres versét, melyet az utókor dákoróman szellemben értelmezett.

Mikor már Szilasy politikai működését a liberális korszak messzemenő toleranciája sem nézhette jó szemmel, előbb szabadságra küldték, majd nyugdíjazták. Utána az egyetem román tanszékén *Moldován Gergely* következett, akinek emlékét ma a románok minden lehető módon igyekeznek befekéteni. Éppen ezért kell az ő működésével és jelentőségével is foglalkoznunk, mert csak így helyezhetjük kissé elfeledett alakját helyes világításba.

Bár Moldován eredetileg nem tanári pályára készült, mégis népe története, néprajza és nyelve iránt kora ifjúságától kezdve melegen érdeklődött. Tehetségét fajtestvérei is megbecsülték: jogi tanulmányait mint az „Astra“ (Erdélyi Román Közművelődési Egyesület) ösztöndíjasa végezte. Később tanfelügyelői minőségében behatóan megismerkedett Erdély gyakorlati pedagógiai problémáival, tudományos cikkeket, tanulmányokat írt, tehát az egyetemi tanszékre felkészült-

sége és érdeklődése feltétlenül alkalmassá tette. Azzá tette politikai felfogása is : törhetetlen hűséggel ragaszkodott minden vonatkozásban a magyar állameszméhez, de ugyanakkor a népéhez való tartozást is híven vallotta. Egy román író, O. Ghibu szerint Moldován megtagadta románságát, sőt népét minden elképzelhető szitokkal halmozta. Eme teljesen alaptalan vádaskodások megdöntésére magát Moldovánt idézhetjük : „Inkább levágnók kezünket és kitepnők nyelvünket“, — írta folyóirata, az *Ungaria* III. évfolyamában — „mintsem hamis és sértő dolgot mondjunk a románságról“. Eme állítás becsületes megtartását igazolja például Alsófehér vármegye román népéről írott monográfiája is, amelynek minden lapjáról a románsággal szemben érzett őszinte rokonszenv árad. E monográfia egyébként tudománytörténetileg is jelentős : már 1899-ben, amikor még magyar településtörténeti kutatásokról alig lehetett szó, Moldován helyes érzékkel rátapintott arra az igazságra, hogy Alsófehér megye helynévanyagában elenyészően kevés a román elnevezés, tehát településtörténetileg feltétlenül a lapályok magyar és szláv helynévanyagának kell elsődlegesnek lennie. „Azé az ország“, — írta — „akié a lapály, az az első foglaló, akinek nyelvét a lapály helynevei fenntartották“. E tétel igazságát csak ma, *Kmezsza István* pompás térképei után tudjuk értékelni s így annál jelentősebb az a körülmény, hogy efféle tanokat már a múlt század végén egy kolozsvári román tanár hirdetett.

Moldován nyelvészeti jártasságát már említett monográfiája is igazolja, irodalomtörténeti tájékozottságára pedig jó fényt vet „Magyar hatások a románságban“ című 1903-ban elhangzott előadása, amelyben alighanem először hirdette azt az újabban teljesen beigazolt tanítást, hogy „magyar hatás jelentkezik a legkiválóbb költők munkáiban : *Eminescunál*, *Coşbucnál*, és *Dulfunál*. *Petőfi* Talpra Magyarjának a hatása alatt, sőt egyes gondolatainak átvételével készítette *Muresán András* az ő román szózatját is“.

Moldován tudományos szervezőképességének szép bizonyítéka „Ungaria“ című filológiai folyóirata, melyben kísérletet tett a magyarországi román kutatások reprezentatív összefogására s egyben a magyar-román irodalmi kapcsolatok ápolására. Ma is érdekes például az a polémia, amelyet a folyóirat hasábjain Putnoky Miklós Haşdeuval folytatott, aki tagadta az *-adia* végű román helynevek magyar eredetét (pl. Homoródból Amaradia). Itt jelent meg románul Alexics Györgynek a román nyelv magyar elemeiről írott dolgozata, Szinnyei József tanulmánya a magyar nyelv román elemeiről, Hunfalvy cikke a régi erdélyi román irodalomról és sok más, ma is becses adalék. Moldován román hallgatói is kivették részüket a munkából, kisebb-nagyobb gyűjtéseket közölván Erdély román nyelvjárásaiból.

Hogy a kolozsvári egyetem az erdélyi románságról sohasem feledkezett meg, sőt tanulmányozását egyenesen felkarolta, azt igazolja az egyetem pályadíjainak története is. Már 1873-ban 50 forint tüzetett ki jutalmul a következő tétel megoldásáért : „A kotnari tudományegyetem s a többi XVI—XVII. sz.-i román tanintézetek állapota és befolyása a román irodalomra.“ Csakhamar a díjat felemelték

s az 1878—9. tanévben Todea Absolon már 100 forintot nyert a régi román nyelvről szóló dolgozatával. Szilasy működése alatt oly tételek kerültek megoldásra, melyeknek a magyar-román kapcsolatok történetéhez semmi közük sem volt s csak Moldován Gergely ismerte fel azt az igazságot, hogy a magyarországi román filológiának elsőrangú feladata épp e szellemi kapcsolatok minél teljesebb feltárása. Moldován a pályátételeket helyes érzékkel válogatta meg. 1900-ban például ezt tűzte ki: „A román tudományos akadémia rövid története a magyarországi írók működésének és hatásának kimutatásával.“ Oly téma ez, melynek monografikus feldolgozását ma is szívesen vennők. Egy másik évben egy oly szerző, aki a pályázati jelentés szerint még magyarul sem tudott, díjat nyert a beszerce-naszódi román nyelvjárás magyar elemeiről szóló „Hazádnak rendületlenül légy híve óh magyar“ jellegű munkájával. E pályadíjak során kritikai dolgozat készült a Kárpátokon túli nagy írókról (Maireescu, Eminescu) s még a kolozsvári egyetem egykori hallgatójának, Coşbuc Györgynek költészetét is külön tanulmány méltatta 1903-ban, mintegy bevezetve Coşbuc verseinek két évvel később, 1905-ben megjelenendő magyar fordítását. Mennyi bőkezű jóindulattal és nagylelkűséggel kezelte az egyetem tanácsa e román vonatkozású pályadíjak sorsát, arra mi sem jellemzőbb, mint az a tény, hogy még 1917-ben is, tehát egy évvel az erdélyi román betörés után, 100 korona tűzetett ki a szelistyei pásztorok meséinek és babonáinak összegyűjtésére.

A kolozsvári egyetem román hallgatói közül számosan később is jelentős szerephez jutottak a román szellemi életben; elég említenünk néhány tudósnek, írónak és pedagógusnak nevét: *Al-George Flórián*, *Isac Emil*, *Bănuţ Aurél*, *Motogna Viktor*, *Bejan Szilviusz* stb. Mindez azonban a magyar egyetemi életnek a románságra gyakorolt hatásáról még csak töredékes képet ad, mivel a főváros nagyobb vonzóereje és a román ösztöndíjak eloszlása folytán számos tehetséges ifjú nem Kolozsvárt, hanem Budapesten végezte főiskolai tanulmányait. Budapesten a román egyetemi hallgatók a „Petru Maior“ körbe, majd később, Goga Oktavián diákévei alatt a „Lucaefărul“ folyóirat köré tömörültek. A Budapesten tanult nevesebb románok közül idézzük *Diaconovich C.*, az első román lexikoníró, *Cristea Miron*, a későbbi román pátriárka és régens (Budapesten Eminescuról írt doktori értekezést!), *Chendi Hilár*, a jótollú kritikus, *Sulica Miklós*, az érdeemes irodalomtörténész, *Lupaş János*, a gazdag munkásságú történetíró, *Agârbi-ceanu János* erdélyi novelláíró és *Lăpădatu János* történetíró nevét.

A budapesti román egyetemi hallgatók közül a legelőnyösebb helyzetben természetesen azok a bölcészek voltak, akik a naszódvidéki, illetve a szebeni püspöki ösztöndíjjal vagy a Gozsdu-alap támogatásával bejuthattak a Báró Eötvös-Collegiumba. A Collegium igazgatója, Bartoniek Géza atyai gondoskodással és szeretettel fogadta e román növendékeket, akik — bár Pestre érkezvén, sok esetben magyarul sem tudtak — mégis csakhamar a német és francia nyelvben is nagy haladást tettek. Az Eötvös Collegium román növendékei közül később többen kiváltak: *Sulica Szilárd* és *Drăganu Miklós* egyetemi tanárok lettek, *Damián István*

jó tanulmányt készített a magyar-román nyelvi kölcsönhatásról, *Seni Valér* a román megszállás idején főigazgató lett és *Crișan Aszkániusz* jelenleg is az aradi román állami gimnázium igazgatója.

A magyar képzettségű erdélyi román tudósok jelentősége akkor is kidomborodott, amikor 1919-ben a kolozsvári román egyetem megszervezéséről volt szó. Bár a hivatalos román szellem érvényesítése végett egyes karokat — pl. az orvosi kart — valóságos regáti invázióval árasztották el, mégis 72 kinevezett tanár közül 28 erdélyi származású volt s ezeknek a legnagyobb része magyar egyetemet végzett és itt szerezte tanári oklevelét is. Az erdélyiek egyetlen karon, a jogi fakultáson még többségben is maradtak, ennek azonban sajátos oka volt. A románok ugyanis Erdélybe nem vezették be sem az ókirálysági román polgári jogot, sem a román kereskedelmi jogot, hanem meghagyták érvényben a régi jogviszonyokat s az Erdélyben addig is használatos osztrák törvénykönyvet. Ezért vált szükségessé — gyakorlati célból — párhuzamos tanszékek létesítése: ókirálysági román tanár adta elő a Kárpátokon túli polgári jogot, de magyar képzettségű erdélyi román foglalta el a „helyi polgári jog“ (drep-tul civil local) tanszékét és éppen így történt a kereskedelmi jog esetében is.

Bogdan-Duică György
1866—1935

Sajátságos volt a helyzet a bölcsészeti karon. Itt számszerint az erdélyi és az ókirálysági származású professzorok egyenlő arányban voltak (II : II), de a tanári kar elitjét mégis jórészt a magyar egyetemeken végzett erdélyiek alkották. Ez annál fontosabb volt, mert „Dacia Superior“ román egyeteme kifejezetten polémikus éllel jött létre: célja az volt, hogy minden lehető érveléssel bebizonyítsa a románok történeti jogát Magyarországra keleti felére. Ennek a politikai beállítottságnak lett áldozata a Pușcariu-alapította Román Nyelvtudományi Intézet (Muzeul Limbii Române) is. Általában Kolozsvárt oly szellemi légkör alakult ki, amely a tárgyilagosság bűvárokodást szinte lehetetlenné tette. Mivel azonban a tudományos polémia elsősorban magyarellenes vonatkozású volt, természetszerűleg fontos feladat várt azokra a tanárookra, akik a magyar tudomány szellemében nőttek fel és kora ifjúságuktól kezdve ismerték az ellenfél módszereit. A magyar tudomány hatását a professzorok akaratlanul is tovább hordozták lelkükben és állandóan erre támaszkodtak, még akkor is, amikor két évtizeden át a magyar tudósokat támadták.

A legtöbb magyar egyetemen nevelkedett román tanár jóformán mást sem tett, mint a magyar főiskolákon megszerzett tárgyi tudását szinte automatikusan átértékelte és magyarellenes célzattal használta fel. Így járt el *Lupaş János*, *Petranu Coriolan*, *Ghibu Onisifor* és ebbe a táborba szegődött idővel majdnem teljesen *Drăganu Miklós* is, aki az idők folyamán sajnálatosan eltávolodott az Eötvös-Collegiumban magába szívott tudományos tárgyilagosságtól.

Legalább tudományos munkásságát illetőleg kivételnek számít *Bogdan-Duică György*, aki egyetemi tanulmányait részben Budapesten végezte. Bogdan-Duicáról csak *Puşcariu Sextil* elfogultsága állíthatta, hogy „működésében magyar képzettségének semmi nyoma sem fedezhető fel“. A valóság az, hogy mindmáig Bogdan-Duică volt a magyar-román szellemi kapcsolatok legtárgyilagosabb kutatója, aki az ismeretlen összefüggések egész sorát tárta fel hangyaszorgalma és szinte kimeríthetetlen adatismerete segítségével. Amit fentebb Lázárról vagy Murguról mondtunk, azt mind Bogdan-Duică rendkívül tanulságos monográfiáiból tudjuk. E kiváló adatgyűjtő tudósnak elévülhetetlen érdeme, hogy a magyar hatásokat sohasem hallgatta el, még akkor sem, amikor a román nemzeti hiúságot megállapításai nem mindenben elégitették ki. Ő volt az a román tudós, aki példájával megmutatta, hogy még egy politikailag megmetyélezett légkörben is lehet tudományos szempontból tárgyilagos és maradandó alkotásokat létrehozni.

... Ezelőtt több mint hatvan évvel, az egyébként szintén Kolozsvárt nevelkedett *Barişiu György*, korának nagyhatású román publicistája, az „Observatoriul“ című ujságban azt a vádat hangoztatta, hogy „a magyar steppék vágják el a románokat a nyugati kultúrától“. Mindaz, amit a fentebbiekben kifejtettünk, e tétel eleven cáfolata. Egyetlen szomszéd népnek sem volt akkora szerepe a román műveltség megalapozásában, mint a magyarnak. A magyarság senkit sem szakított el Európától, hanem ellenkezőleg, nemes önzetlenséggel mindig arra törekedett, hogy az őt körülvevő kisebb népeket a maga és ezzel Európa színvonalára emelje. Ebben a sokszázados kultúrmisszióban Erdélynek és szellemi központjának, Kolozsvárnak mindvégig nevezetes szerep jutott, s Erdély magyar egyetemének e kultúrmisszió folytatása továbbra is fontos célja marad.

GÁLDI LÁSZLÓ